

کتاب‌های آموزشی توسعه‌ای و تکمیلی

اشاره

در ادامه‌ی مقاله‌ی «کتاب‌های آموزشی در برخی از کشورهای موفق» که در شماره‌ی قبل جوانه (۲۴) چاپ شده است، در این مقاله، حاصل مطالعه‌ی مجموعه کتاب‌های آموزشی طراحی و تولید شده در نظام‌های آموزشی کشورهای کانادا، استرالیا و ژاپن را می‌خوانید. این مطالعه حاکی از آن است که از نظر نحوه‌ی استفاده از این کتاب‌ها، می‌توان آن‌ها را تقسیم کرد. نظر به ارزشمندی آشنایی مخاطبان محترم با این کتاب‌های آموزشی، بررسی و ارزیابی مشروحي از نمونه‌ای از این کتاب‌ها به عمل آمده است.

کتاب‌های آموزشی توسعه‌ای

بخش قابل توجهی از کتاب‌های آموزشی تولید شده در نظام‌های آموزشی کشورهای کانادا، استرالیا و ژاپن، به توسعه‌ی اساسی، چون خواندن، تقویت مهارت‌های حل مسئله، جست‌وجوگری و تحقیق، و توسعه‌ی خلاقیت در دانش‌آموزان اختصاص دارد. همان‌طور که نقش و انواع استفاده از این کتاب‌ها در هر یک از نظام‌های آموزشی مذکور در شماره‌های قبل مطرح شد، این کتاب‌ها عمدتاً حاوی فعالیت‌هایی هستند که به منظور فراتر رفتن از برنامه‌ی درسی رسمی برای کل فراگیرندگان در نظر گرفته می‌شوند. نمونه‌هایی از این نوع کتاب‌های آموزشی «فعالیت و کار» را می‌توان در موارد زیر یافت:

۲۵۹۱۹۲

زمستان ۱۳۸۷

۲۲

۱. مجموعه کتاب‌های آموزشی در جهت توسعه‌ی خلاقیت و تفکر فراگیرندگان: **دی براوین**^۱ (۱۹۸۶)، در مجموعه کتاب‌های «A Good Apple Activity Book» برای درس علوم (فیزیک) دوره‌ی راهنمایی، تعدادی فعالیت‌های بین‌رشته‌ای را در موضوعات متفاوت فیزیک مطرح می‌کند. جلد ۱۲ این مجموعه، به مبحث «نور و رنگ» اختصاص دارد. صفحات مربوط به فعالیت طوری آماده شده‌اند که می‌توان آن‌ها را در صفحات جلد و پشت جلد کتاب درسی دانش‌آموز قرار داد که توسعه‌ی آموزش در آن درس خاص را نتیجه می‌دهد. یک کتاب راهنما نیز برای معلم و والدین طراحی شده که شامل اطلاعات زمینه‌ای و پیشینه‌ی هر مبحث، توصیف فعالیت، مواد آموزشی موردنیاز و پاسخ‌های ممکن برای هر فعالیت است. مجموعه‌ی متنوعی از تمرین‌ها و فعالیت‌های خلاق در موضوعاتی چون: شکست نور، انعکاس نور، مناظر و مریا، مسائل دیداری، رنگ و احساس، خوش‌نویسی^۲ و رنگ‌های ابتدایی در کتاب ارائه شده است.

مجموعه‌ی دیگری در جهت توسعه‌ی تفکر و عمیق شدن در حل مسائل ریاضی از کتاب‌های مورد بحث را **دانیل بکی**^۳ (۱۹۸۸) تدوین کرده است. یک نمونه از این کتاب‌های که برای فعالیت دانش‌آموزان پایه‌های چهارم تا هشتم در درس ریاضی است، دارای ۵۲ فعالیت طراحی شده به صورت معماها و مسائل متنوع است. این فعالیت‌ها از ساده به مشکل تنظیم شده‌اند و برای فراگیرندگان، در پیدا کردن الگوها در حل مسائل ریاضی، عددی کردن^۴، تکرار^۵ و حل مسئله، تمرین‌هایی دارند. در عین حال، دانش‌آموزان تشویق شده‌اند، راه‌حل‌ها را با هم کلاسی هایشان، والدین یا دیگر بزرگ‌سالان در میان بگذارند. هم‌چنین، کار کردن در یک گروه در یک محدوده‌ی زمانی معین را تمرین می‌کنند. در این کتاب گرچه کلید پاسخ‌ها ارائه شده است، اما بعضی فعالیت‌ها چند پاسخ قابل پذیرش دارند.

۲. **کتاب‌های کمک آموزشی برای تقویت مهارت‌های حل مسئله: فریمن** (۱۹۹۱) در کتاب خود فعالیت‌هایی را مطرح می‌کند که بر روح حل مسئله تأکید دارند و ابزارهایی برای حل مسائل در کلاس و بیرون از آن در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌دهند. این کتاب حاوی مجموعه کارت‌هایی است که قابل تولید مجددند و مهارت‌های حل مسئله را تبیین می‌کنند؛ نمونه‌هایی چون یک چرخه‌ی حل مسئله در حوزه‌ی ریاضی، درس‌های کاوشگری و حل مسئله در حوزه‌ی علوم، مهارت‌های زبانی، و مطالعات اجتماعی. حتی در پوسته‌هایی، دنبال کردن دانشمندان در حالی واقعی از نمونه‌های سخت‌کوشی آن‌ها، در موردی چون «نجات دادن گونه‌های در حال انقراض» در این کتاب فعالیت دیده می‌شود.

۳. **کتاب‌های آموزشی برای توسعه‌ی مهارت‌های خواندن و درک مطلب و دیگر مهارت‌های اساسی:** یک نمونه از این نوع کتاب‌ها را **همریک**^۶ (۱۹۸۱) با استفاده از بخش‌های متفاوت روزنامه تدوین کرده است. کتاب او حاوی برگه‌های فعالیت‌هایی است که می‌توان برای تدریس مهارت‌های اساسی در مجموعه‌ی متنوعی از موضوعات از آن‌ها استفاده کرد. این برگه‌های فعالیت به دانش‌آموزان امکان می‌دهد، از بخش‌های روزنامه در زمینه‌هایی چون تقویت زبان و خواندن، ریاضیات، مطالعات اجتماعی و علوم بهره بگیرند؛ فعالیت‌هایی چون به «جزئیات رفتن»^۷، «طبقه‌بندی کردن»^۸، دنبال کردن توالی مطلب، تمایز حقایق تثبیت شده از اظهار نظرهای ذهنی، به دست آوردن ایده‌ی اصلی، پیدا کردن حقایق، تفکر

کتاب راهنما
شامل اطلاعات زمینه‌ای
و پیشینه‌ی هر مبحث،
توصیف فعالیت،
مواد آموزشی
مورد نیاز،
و پاسخ‌های ممکن
برای هر فعالیت است

نقاد، نوشتن خلاق، درک مطلب، سازمان دهی حقایق، پیدا کردن اطلاعات قابل استفاده و حل مسئله.

کتاب‌های آموزشی درمانی و تقویتی

توجه به ویژگی‌های یادگیرنده و کشف سبک یادگیری، از عناصر اساسی تصمیم‌گیری در این مورد است که چه چیزی چگونه آموزش داده شود [فلین^۹، ۱۹۸۲]. با توجه به تفاوت‌ها در سبک یادگیری و استعدادها و علائق دانش‌آموزان، می‌باید کتاب‌هایی آماده شوند که مواد و منابع آموزشی را با کاربردی درمانی برای آن دسته از دانش‌آموزان که در یادگیری مشکلاتی دارند، معرفی کنند. یکی از زمینه‌هایی که وجود منابع درمانی در آن بسیار ضروری است، «برنامه‌های درمانی خواندن در کلاس» است.

بخش قابل توجهی از کتاب‌های درمان و تقویت خواندن را، **مارچتی^{۱۰} (۱۹۸۱)** و **چیک^{۱۱} (۱۹۸۳)** از جوانب متفاوت مورد ارزیابی و تحلیل قرار داده‌اند و در نهایت به توصیه‌ها و راهنمایی برای مصرف کنندگان رسیده‌اند. نظر به ارزشمندی آشنایی با این مجموعه‌های آموزشی، بررسی و ارزیابی مشروح‌تری از نمونه‌های آن‌ها به عمل می‌آید.

۱. مجموعه‌ی مهارت‌های ضروری: این مجموعه شامل ۲۰ کتابچه در ۱۰ سطح (در هر سطح دو کتابچه) برای توسعه‌ی شش طبقه‌ی اساسی درک مطلب و خواندن است. در هر کتابچه ۲۵ گفتار در هر پایه وجود دارد. بعد از هر گفتار، سؤال‌هایی در این شش طبقه‌ی اساسی ارائه شده‌اند: ۱. موضوع مطلب، ۲. ایده اساسی، ۳. جزئیات تکمیلی^{۱۲}، ۴. نتیجه‌گیری‌ها^{۱۳}، ۵. قطعات پالایشی^{۱۴}، ۶. دریافت لغت دریافت مطلب.

۲. مجموعه کتاب‌خانه‌ای تعاملی با تمرکز بر زبان: این مجموعه برای تقویت توأم هر چهار مهارت اساسی زبانی تدوین یافته است. **جیمز مات^{۱۵}** این مجموعه را در رویکردی کاملاً فردی و به منظور غنی‌سازی مهارت‌های زبانی دانش‌آموزان و حدت داده است که بر دو مؤلفه‌ی عمده تکیه دارد:

الف) یک کتاب‌خانه‌ی کلاسی، دارای تعداد قابل توجهی کتاب‌های ساده و معمولی. در این کتاب‌خانه از هر عنوان شش جلد برای مطالعه‌ی فردی دانش‌آموزان در کلاس وجود دارد. ب) کارت‌های فعالیت که حاوی راهنماهای لازم برای انجام فعالیت‌های زبانی خواندن و نوشتن هستند. دانش‌آموز به انتخاب خود با داشتن خودمختاری لازم در دنبال کردن آن‌ها، عمل می‌کند. خواندن در عین حال از طریق کیت‌های آموزشی تکمیلی آموزش داده می‌شود که در آن‌ها، بر رمزگشایی در سطح آغازین، همراه با یک برنامه‌ی فزاینده تطابق صدا و هجی کردن از طریق به کارگیری مجموعه‌ی متنوعی از بازی‌ها، فیلم‌های کارتون و مواد غیر کتابی، تأکید می‌شود.

۳. مجموعه‌ی آزمایشگاهی برای بهبود خواندن: هر آزمایشگاه دارای ۲۰ جلد کتاب برای خواندن (۱۰ جلد در هر یک از دو سطح متفاوت خواندن)، ۲۰ کتاب فعالیت به همراه یک کتاب فعالیت برای معلم، و ۱۲ درس به صورت نوار شنیداری به همراه یک راهنمای معلم به نام «Point 31» است. این مجموعه برای دانش‌آموزان دوره‌ی متوسطه‌ای است که نسبت به سطح خوانداری کلاس خیلی عقب هستند و برای معلمانی که به دنبال یک برنامه‌ی جامع خواندن هستند، مناسب است. در عین حال، تضمین‌کننده‌ی پیشرفت برای معلمانی است که به دنبال

فریمن
در کتاب خود
ابزارهایی برای
حل مسائل در کلاس
و بیرون از آن
در اختیار دانش‌آموزان
قرار می‌دهد

۲۵۹۱۹۲
زمستان ۱۳۸۷

۲۴

یک برنامه‌ی جامع خواندن

هستند و نیز تضمین‌کننده‌ی پیشرفت دانش آموزان ضعیف در مهارت‌های اساسی خواندن است. البته هزینه‌ی تهیه‌ی این مجموعه بسیار بالاست.

۴. کتاب‌های کار خواندن و هجی کردن با تأکید بر نشانه‌گذاری: این کتاب‌ها نسبتاً ارزان‌اند و پنج‌خزانه‌ی لغت‌رادر مجموعه‌ی متنوعی از بافت‌ها شامل می‌شوند. به علاوه شامل فعالیت‌های انتخاب‌متن برای خواندن، پاسخ به سؤالات، درک مطلب به صورت صحیح-غلط، تطبیق تعاریف، مطالعه‌ی مشتقات کلمه، استفاده از تمرین‌های مرتبط با بافت، قرار دادن یک لغت به جای یک عبارت، و یک آزمون مرتبط با مرور مطالب هستند. فعالیت‌های این کتاب‌ها در رسیدن به اهداف عملکردی مورد نظر مؤثرند و به خصوص برای دانش‌آموزانی که مایل‌اند، در حالتی غیرعلنی آن‌چه را که از آن‌ها انتظار می‌رود، بدانند و انجام دهند، مناسب است. در این مجموعه، تکرار و تمرین بسیار مورد توجه قرار گرفته است و برای دانش‌آموزی که میل دارد، با روش و سطح خودش کار کند و از بازخورد فوری معلم برخوردار شود، ایده‌آل است.

۵. کتاب‌های کار و مهارت: این کتاب‌های کار ساده و ارزان‌قیمت، برای کل کلاس یا دانش‌آموزی که در برنامه‌ی درمانی خواندن شرکت دارد، مفید هستند. به علاوه، «موقعیت‌های باز»^{۱۶} و گسترده‌ای با محتوای مورد علاقه‌ی دانش‌آموزان فراهم می‌آورد. استفاده‌ی گسترده از توضیحات، جداول، تمرینات، افسانه‌ها، مقالات و داستان‌هایی برای آموزش، مهارت‌های خواندن را تقویت می‌کنند. هر کتاب کار بر گروهی از مهارت‌ها تأکید دارد. داستان‌ها واقعی هستند و سؤالاتی به‌دنبالشان می‌آیند. مهارت‌هایی که آموزش داده می‌شوند، عبارت‌اند از: پیدا کردن ایده‌های اصلی، انتخاب جزئیات مهم و به‌دست آوردن معنی کلمات از بافت. این

با توجه به تفاوت‌ها
در سبک یادگیری،
استعدادها و علائق
دانش‌آموزان
کتاب‌هایی آماده‌شوند
که مواد و منابع آموزشی را
با کاربردی درمانی
معرفی کنند

۲۵۹۱۹۲

زمستان ۱۳۸۷

۲۵

کتاب‌های کار مواد خوانداری درمانی مناسبی هستند.

جمع‌بندی

برخی از ویژگی‌های قابل توجه که در کتاب‌های آموزشی منتشر شده در نظام‌های آموزشی کشورهای موفق از این قرارند: جامع‌نگری در قالب یک برنامه و توجه به تمام منابع و رسانه‌ها در کنار کتاب درسی، تحت عنوان کتاب‌های کمک‌آموزشی، و کار و مهارت و رسانه‌های دیداری و شنیداری دیگر.

وجود یک کتاب راهنما برای کاربرد رسانه‌ها، در بسته‌ی آموزشی. بدین ترتیب که رویه‌ها، سیاست‌ها، نحوه‌ی انتخاب، معیارها، نقش‌ها، و سازمان‌دهی و مدیریت منابع و رسانه‌های گوناگون آموزشی مانند تلویزیون، رادیو، روزنامه و... در آن مشخص شده است.

وجود کتاب راهنمای والدین در بسته‌ی آموزشی. این راهنما اطلاعاتی درباره‌ی برنامه‌های بعد از مدرسه ارائه می‌کند تا والدین بتوانند بهترین برنامه، رسانه و کتاب‌های آموزشی را برای فرزندانشان انتخاب کنند.

طراحی محتوای آموزشی به گونه‌ای که فراگیرنده با انجام تمرین‌ها و فعالیت‌های پیش‌بینی شده در آن، با توجه به قدرت انتخابی که به او داده می‌شود، براساس علاقه به انجام فعالیت‌ها و تمرین‌های عملکردی بپردازد و در پایان هم به صورت غیرعلنی خود را بیازماید. عبارت دیگر، شرایط خودیادگیری و خود ارزش‌یابی در محتوای کتاب‌ها تسهیل شده است.

استفاده از قالب‌های داستانی، شعر، طنز، مطالب خبری و ورزشی، و... به همراه تمرین‌هایی برای تقویت مهارت‌های اساسی و یک راهنمای تدریس با پیشنهاد‌های آموزشی منعطف.

زیرنویس

1. DeBruin Jerry	9. Flynn Mary B.
2. Holography	10. Marcetti Alving
3. Daniel Becky	11. Cheek Dallas H.
4. Numeration	12. Supplementary details
5. Permutation	13. Concludings
6. Hamrik Lesanne	14. Clarifying devices
7. Locate details	15. Moffett James
8. Categorize	16. Open-ended

منابع

۱. خلخال، مرتضی. «آشفته‌بازار کتاب‌های کمک‌درسی، معلول اوضاع نابسامان نظام آموزشی کشور است». روزنامه‌ی همشهری. تهران. آبان ۱۳۷۹.
۲. سرکار آرائی، محمدرضا. «کارکرد مدرسه، انتظارات جامعه و نقش انتشارات کمک‌آموزشی». نشریه‌ی جوانه، ویژه‌نامه‌ی اولین جشنواره‌ی کتاب‌های آموزشی رشد. دفتر انتشارات کمک‌آموزشی. آبان ۱۳۷۹.
۳. سلسبیلی، نادر. ارزیابی کتاب‌های کمک‌آموزشی دوره‌ی متوسطه به منظور ارائه‌ی چارچوب مطلوب برای طراحی و تدوین آن‌ها. پژوهشکده‌ی تعلیم و تربیت. تهران. ۱۳۸۰.
4. Flynn, Mary B. (1982). *Breaking the Book Barrier*. Virginia. USA.
5. Marcetti, Alvin J. (1981). *A Review of Currently. Used secondary. Remedial Reading Materials*. California. USA.
6. Cheek Dallas H. (1983). *Secondary Reading Materials: Selection Criteria for the Classroom teacher*. *Journal of - Reading* Vol. 28, No.6.
7. Adams Larry (1986). *Extended Learning Insitute. Policies and Procedures Manual*. John Tyler Community College. Virginia.

۱۳۹۱
زمستان ۱۳۸۷

۲۶